

ETTORE DEZZA, SERGIO SEMINARA, THOMAS VORMBAUM, *Moderne italienische Strafrechtsdenker*

Springer Verlag, Berlin Heidelberg, 2012, 333 S.

Zbirku tekstova modernih italijanskih mislilaca krivičnog prava, izdatu pod okriljem renomirane kuće „Springer“, čini skup radova 18 poznatih (poput Cesare-a Beccaria-e) i, vanitalijanskoj stručnoj javnosti, manje poznatih teoretičara krivičnog prava (poput Gaetana Filangieria). Ona predstavlja svojevrsni nastavak zbirke tekstova iste izdavačke kuće – „Moderni nemački mislioci krivičnog prava“ (*Moderne deutsche Strafrechtsdenker*) iz 2011. godine. Zbirka obuhvata razdoblje od kraja 18. veka do današnjice; i to kako zbog usklađivanja sa svojim pretходnikom, koji obuhvata isti period, tako i zbog činjenice što su izvori saznanja o italijanskom krivičnom pravu od početka Novog veka skromni, te ne bi u pravoj meri odrazili tadašnje pravo stanje, kako je napomenuto u uvodu knjige.

Priređivači Ettore Dezza, Sergio Seminara (oboje profesori Univerziteta u Padovi, Odsek za rimsko pravo, istoriju i filozofiju prava), i njihov nemački kolega Thomas Vormbaum (profesor Univerziteta u Hagenu, Institut za pravnu istoriju) su se u sastavljanju radova rukovodili određenim principima, što su u uvodu knjige i istakli. Najpre, ona ne treba da predstavlja skup didaktički izabranih, prema sadržinskim problemima poređanih delića tekstova, već pravnoistorijsku zbirku tekstova u kojima „autori u dugačkim, povezanim odlomcima dolaze do reči“. Polazeći od podele na krivičnopravnu teoriju i krivičnopravnu dogmatiku, odnosno krivično pravo i kriminologiju, prihvaćene u udžbenicima i na predavanjima, izostavljeni su radovi koji se odnose na drugu kategoriju.

Nema, dakle, radova o teorijama kriminaliteta (zato su izostavljena dela poznatog Cesare-a Lombroso-a); umesto toga, akcenat je stavljen na tekstove o poreklu, pojmu, opravdanju i svrsi kazne; o sadržini i obimu državne prinude (povreda prava, povreda pravnog dobra, povreda obaveze, materijalni i formalni pojam krivičnog dela) i o pojedinačnim problemima koji proističu odatle (pre svega o slobodi volje i smrtnoj kazni).

Odabrani su „lični“ tekstovi autora, tj. nema zakonskih materijala, zakonskih tekstova i sudskih odluka, iako je, kako primećuju priređivači, Ustavni sud Italije pokazao mnogo veći senzibilitet za ustavnopravne implikacije krivičnog prava nego nemački Savezni ustavni sud.¹

Izbor odlomaka („unutrašnji izbor tekstova“) vođen je naslovom „teorija krivičnog prava“, s tim što su oni sporadično zaokruženi pitanjima koja se nalaze van toga, poput Bekarijeve rasprave o mučenju.

Citiranja iz originalnih tekstova su, po pravilu, izostavljena; namesto toga je u prilogu

1 Kao primer pažnje italijanskog Ustavnog suda treba pomenuti odluku tog Suda iz 1988. godine, kojom je proglasio neustavnom deo odredbe člana 5. Italijanskog KZ prema kojoj ni neotklonjiva pravna zabluda ne isključuje krivicu. Vid. Codice penale e leggi complementari, a cura di R. Marino e R. Petrucci, XXIX edizione, Napoli, 1997, p. 48; cit. prema: Z. Stojanović, *Krivično pravo opšti deo*, Beograd, 19. izdanje, str. 143. Ovo je zanimljivo i u kontekstu izmenjenog krivičnopravnog dejstva neotklonjive pravne zablude prema KZ Srbije iz 2006. godine.

knjige data mogućnost bližeg upoznavanja sa daljim izvorima kroz upućivanja i napomene o životu i delu autora.

Nakon predgovora (V) i uvoda (str. 1–2), slede tekstovi, hronološki raspoređeni prema datumu njihovog prvog objavljivanja: Cesare Beccaria, *Von den Verbrechen und von den Strafen* (Dei delitti e delle pene), 1764 (str. 3–27); Gaetano Filangieri, *Die Gesetzgebungswissenschaft* (La scienza della legislazione), 1784 (str. 28–34); Luigi Cremani, *Drei Bücher über das Criminalrecht* (De Jure Criminali libri tres), 1791–1793/1848 (str. 35–50); Gian Domenico Romagnosi, *Die Entstehung des Strafrechts* (Genesi del diritto penale), 1791 (str. 51–75); Giovanni Carmignani, *Elemente des Criminalrechts* (Elementi del diritto criminale), prvo italijansko izdanje 1847 (str. 76–90); Francesco Carrara, *Programm des Kriminalrechtskurses. Allgemeiner Teil* (Programma del corso di diritto penale. Parte generale), 3. izdanje 1867 (str. 91–115); Enrico Ferri, *Die neuen Horizonte des Straf- und Strafprozessrechts* (I nuovi orizzonti del diritto e della procedura penale), 2. izdanje 1884 (str. 116–134); Raffaele Garofalo, *Kriminologie. Eine Untersuchung über das Verbrechen und die Theorie seiner Bekämpfung* (Criminologia. Studio sul delitto e sulla teoria della repressione), 2. izdanje 1891 (str. 135–151); Vincenzo Manzini, *Handbuch des italienischen Strafrechts* (Trattato di Diritto Penale Italiano), 1908 (str. 152–161); Eugenio Florian, *Lehrbuch des Strafrechts* (Trattato di Diritto Penale), 2. izdanje 1910 (str. 162–175); Arturo Rocco, *Problem und Methode der Strafrechtswissenschaft* (Il problema e il metodo della scienza del diritto penale), 1910 (str. 176–198); Giuseppe Maggiore, *Grundbegriffe des Strafrechts. Allgemeiner Teil* (Principi di diritto penale. Parte generale), 1932 (str. 199–212); Filippo Grispigni, *Italienisches Strafrecht. Erster Band* (Diritto penale italiano. Volume primo), 2. izdanje 1947 (str. 213–237); Giuseppe Bettiol, *Das Strafrechtsproblem* (Il problema penale), 1948 (str. 238–254); Pietro Nuvolone, *Zwecke und Mittel in der Strafrechtswissenschaft* (I fini e i mezzi nella scienza del diritto penale),

1948 (str. 255–267); Francesco Antolisei, *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil* (Manuale di diritto penale. Parte generale), 2. izdanje 1949 (str. 268–278); Giacomo Delitala, *Prävention und Repression in der Strafrechtsreform* (Prevenzione e repressione nella riforma penale), 1950 (str. 279–291) i Giuliano Vassalli, *Funktionen und Unzulänglichkeiten der Strafe* (Funzioni e insufficienze della pena), 1961 (str. 292–316). Zbirka se završava objašnjenjima i daljim uputstvima uopšte o izvorima i skraćenicama, kao i o pojedinim tekstovima i njihovim autorima (str. 317–333).

Jedan od stručnoj javnosti manje poznatih, gorepomenuti i ujedno jedan od „starijih“ autora koji se našao u zbirci jeste Gaetano Filangieri. Rođen je u pokrajini Napulj 1753. godine, gde je 35 godina kasnije umro. Bio je član dvora (*Gentiluomo di Camera*) kralja Ferdinanda IV od Burbona i član Višeg finansijskog saveta Napulja. Trudio se da zakonskim tekstovima doprinese naučnim pristupom, predlažući reforme zasnovane na prirodnopravnoj i prosvetiteljskoj misli, što je uticalo na evropske pravnike i zakonodavce s kraja 18. i početka 19. veka. Njegovo najpoznatije delo jeste *La scienza della legislazione* iz 1784. godine, koje je 2003. godine doživelo svoje reizdanje u sedam tomova.

Govoreći o opštim načelima (ovog dela) krivičnog zakonodavstva („Allgemeine Grundsätze dieses Theils der peinlichen Gesetzgebung“), Filangieri postavlja katalog principa sa odgovarajućim objašnjenjima. Najpre, on zakone određuje kao formule putem kojih su izraženi društveni ugovori, tako da svako nepoštovanje zakona predstavlja povredu ugovora. S obzirom na to da su ti ugovori obavezni za građane da bi im se priznala određena prava, tako i povreda ugovora povlači za sobom gubitak prava, pri čemu se, dalje ističe načelo srazmernosti – što je manja povreda, to je manji gubitak prava. Pri određivanju kazni, zakonodavac mora da prati izmenjene političke uslove i moralna shvatanja, te da ih tome prilagođava. Isto tako, zakonodavac treba krivično

zakonodavstvo, posebno kazne, da upodobi posebnostima jednog naroda, pa čak i klimi i drugim fizičkim okolnostima u kojima se nalazi. Tako će kod jednog ratničkog naroda smrtna kazna imati malo efekta, proterivanje iz zemlje će biti drugačije doživljavano u zemlji sa toplom u odnosu na zemlju sa hladnom klimom, itd. Zakonodavac, sve u svemu, treba da prati razvoj, „usavršavanje“ društva i njegovih vrednosti. Fokusravajući se na pojedinca, Filangieri dalje napominje da se radnja učinioca može uračunati samo onda kada je njegova volja bila slobodna, te da država sudi nad radnjama, ne i nad mislima čoveka. Govoreći o težini krivičnog dela, autor je određuje prema tome koliko je uticaja delo imalo na povredu ugovora namenjenog zaštiti države. Posebno detaljno je ukazano na situaciju kada je krivično delo takve prirode, da se lako može izbeći njegovo otkrivanje. U tom slučaju se „manjak straha“ od otkrivanja kompenzuje povišenom kaznom. Naposljetku, i načelo određenosti je našlo svoje mesto u katalogu principa, i to kako preciznost prilikom određivanja kažnjivih ponašanja, tako i prilikom utvrđivanja kazni.

Filangieri se u narednoj glavi osvrće na nužnost kazni i na pravo na kažnjavanje („Von der Nothwendigkeit der Strafen und von dem Recht zu strafen“). „Zao“ čovek s jedne strane uviđa da dobri zakoni čine potporu njegove bezbednosti; s druge strane nerado konstatuje da se njima njegova strast ograničava. On, drugim rečima, želi da bude nezavistan i bezbedan u isto vreme, da uživa u svojoj prirodnoj slobodi i u svojoj slobodi u građanskom društvu. Kazne su postale neophodne; one su onaj deo zakona u kom se građaninu daje da bira između ispunjenja društvene obaveze ili gubitka društvenog prava. „Ti više nisi građanin, ti si postao neprijatelj otadžbine; a mi, prevodioci zajedničke volje svih, naređujemo onima koji u svojim rukama imaju moć egzekutive, da oslobode otadžbinu od tog neprijatelja i da ti izreknu kaznu koju smo predvideli, da bi ti uzeli mogućnost povrata u isto krivično delo i da bismo druge zastrašili da ne oponašaju

tvoj primer.“² U ovom delu ne samo da se vidi svrha kazne, već su prisutni i elementi nečega što će kasnije dobiti svoj naziv – „neprijateljsko krivično pravo“.

Naredni deo govori o krajnjoj svrsi kazni („Vom Endzweck der Strafen“). Zakonodavac nema tu pred očima učinioca, već društvo; svrha je dati primer za budućnost, a ne vršiti odmazdu. Bilo bi nerazumno i beskorisno razmišljati drugačije. Nerazumno jer se zakonom žele ublažiti upravo lične strasti, a odmazda bi bila jedna od njih; beskorisno jer se time preduzete radnje ne mogu izbrisati. Krajnji cilj jeste, dakle, prevencija, odnosno „odvrćanje od daljeg ometanja društva“; pri čemu to treba činiti tako da se putem nanošenja najmanjeg mogućeg bola prestupniku izazove najveće moguće gađenje prema činjenju zločina i najveći mogući strah kod potencijalnih učinilaca. Sve što bi preokračilo ovu zamišljenu liniju, zakonodavca bi pretvorilo u tiranina. Filangieri zaključuje da se time svakako neće moći iskoreniti zločini u jednom društvu, ali da će zadovoljavajuće dejstvo biti postignuto već ako se njihov broj smanji koliko je to moguće.

Drugi u nizu ovde predstavljenih dela jeste odlomak autora, u odnosu na period obuhvaćen zbirkom, „srednje“ generacije Francesca Carrare. Rođen 1805. godine u Lucchi, gde je 1888. godine i umro, Carrara, učenik Giovanni-a Carmignani-a, bio je zapaženi krivičar – kako na praktičnom (važio je za jednog od najpoznatijih advokata krivičara), tako i na teorijskom planu (bio je profesor kriminalnog prava na Univerzitetu u Pizi), a ostvario je i političku karijeru (bio je poslanik u tri saziva parlamenta, kasnije i senator). Važi jednoglasno za najznačajnijeg predstavnika klasične škole krivičnog prava i jednog od vodećih protivnika smrtne kazne u Evropi u 19. veku. Bio je član komisije za izradu Krivičnog zakonika Italije, Codice Zanardelli-a iz 1889. godine. Njegovo najznačajnije delo jeste *Programma del corso di diritto criminale*

2 E. Dezza, S. Seminara, Th. Vormbaum, *Moderne italienische Strafrechtsdenker*, Springer, Heidelberg, 2012, p. 32.

u deset tomova, u kom je sačinio sintezu italijske misli u krivičnom pravu još od doba Beccarie, odakle i potiče odabrani odlomak *Vom Verbrechen* („O zločinu“).

Pored rasprave o ideji, poreklu i svrsi kazne, određivanje pojma zločina (krivičnog dela) predstavlja centralnu temu kojoj se Carrara posvetio u svom tekstu. Polazeći od definicije građanskog *zločina* kao povrede od strane države radi zaštite sigurnosti građana donetog zakona, što proističe iz spoljne, pozitivne ili negativne, moralno uračunljive radnje čoveka, autor ovakvom određenju prigovara, ističući da pojam zločina treba da proizlazi iz jednog višeg poretka nego što je to volja čoveka kao zakonodavca. U suprotnom, neće predstavljati zločin štetna radnja samo zato što kao takva nije određena zakonom, dok će sa druge strane zbog kaprica „varvarskog“ zakonodavca i najbenignije radnje biti proglašene krivičnim delom. „Vaša definicija je jedan *circulus vitiosus*. Na pitanje koje su radnje kažnjive, vi odgovarate da su to one koje se kažnjavaju.“³

Treba, dakle, postaviti takve smernice u pogledu pojma krivičnog dela, da će se zakonodavčevo ponašanje suprotno tome tretirati kao zloupotreba moći, a njegov zakon označiti kao nepravedan. Kako Carrara dalje objašnjava, pri tome se ipak ne može zaobići donošenje zakona, jer načela nauke treba da važe ne samo za zakonodavca, već i za sudiju. Građani moraju da imaju pred sobom pisanu normu koju će poštovati, a sudija treba takođe da ima polaznu osnovu u primeni prava; u suprotnom, pretvoriće se u zakonodavca.

Pojam krivičnog dela treba, stoga, da poseduje sledeća obeležja: ono je povreda zakona (ako ponašanje nije zabranjeno, učinilac se ne može prekoriti; razlikovanje u odnosu na porok, tj. nepoštovanje morala i u odnosu na greh, tj. povredu Božijeg zakona); donetog od strane države; objavljenog (moralni zakon se čoveku prikazuje kroz savest, Božiji zakon kroz Boga; pravilno objavljen zakon dovodi do pretpostavke da su ga građani primili k znanju; ono predstavlja prelaz

od „misaonog embriona do realnog života“); radi zaštite bezbednosti (javne i privatne); bezbednosti građana; proističe iz spoljne radnje (misli, želje, planovi i odluke, ukoliko ne dođe do njihovog realizovanja, nisu obuhvaćeni krivičnim zakonom); radnja čoveka (samo on poseduje racionalnu volju i samo on može da shvati obraćanja); pozitivne ili negativne radnje (krivična dela činjenja i krivična dela nečinjenja); moralno se može uračunati (kao neophodna pretpostavka političke uračunljivosti). Krivično delo kao *faktum*, ima svoje poreklo u strasti ljudi, zbog čega povređuju prava drugih ljudi, bez osvrta na zabranjenost toga. Krivično delo kao *pravni fenomen* vodi svoje poreklo iz prirode građanskog društva. Ljudi se povezuju radi opstanka, duhovnog napretka, moralnog usavršavanja i zaštite prava, a to ne bi bilo moguće ako bi svaki učesnik bio slobodan da ispunjava sve svoje želje, tj. postoje radnje koje komplikuju spoljni poredak i koje zato treba zabraniti. Carrara ovo označava kao *političku nužnost*, kao formulu koja prikazuje odnos kriminalnog zakona prema društvu, pri čemu je to ništa drugo do *nužnost ljudske prirode*; u suprotnom bi se radilo o empirijskoj formuli koja ne bi bila u stanju da dokaže legitimnost zabrane. On posebno ističe da krivično delo nije definisano kao radnja, već kao povreda zakona. Njegov pojam nije, dakle, izveden izolovano iz materijalne činjenice ili iz zakonske zabrane, već iz sukoba između jednog i drugog. Prema tome, to je odnos protivrečnosti između čovekove radnje i zakona.

Jedan od pomenutih, našoj i nemačkoj stručnoj javnosti manje poznatih autora, jeste Pietro Nuvolone. Rođen 1917. godine u Bergamu, umro 1985. godine u Parmi, ovaj profesor krivičnog i krivičnog procesnog prava Univerziteta u Urbinu, Parmi, Pavii i Milanu bio je poznat po tome što se u posleratnim godinama zalagao za obnovu krivičnopravne misli, koja bi formalističke tendencije zamenila većom ispunjenošću zapažanjima kriminologije i ustavnog prava. Utaja (*Il possesso nel diritto penale*, 1949), štamparska krivična dela (*Reati di stampa*, 1951), stečajno i finansijsko

3 *Ibid.*, p. 91.

krivično pravo (*Il diritto penale del fallimento*, 1955; *Lineamenti di diritto penale valutario*, 1979) čine sadržinu njegovih najvažnijih monografija. Bio je osnivač i izdavač časopisa *L'indice penale*.

Odlomak *I fini e i mezzi nella scienza del diritto penale* koji je predstavljen u knjizi „Moderni italijanski krivičnopravni mislocci“, potiče iz Nuvoloneovog dela *Trent'anni di diritto penale e procedura penale. Studi. Volume primo*, iz 1948. godine. Autor najpre ukazuje na nova, odnosno na stara pitanja koja su se ponovo pojavila i koja su tesno povezana sa procvatom prirodnog prava posle Drugog svetskog rata: Da li je moguće da se *ius puniendi* postavi na osnovu koja nije državna? Da li je moguće da se *ius puniendi* postavi na osnovu koja nije pisano pravo? Da li može da postoji *ius voluntarium* univerzalnog karaktera? Nuvolone svoju pažnju potom usmerava na pravnotehnički pravac, ističu da, iako je on doprineo saznanju pozitivnog prava i razvio naprednije instrumente primene prava, ipak je pravnike *per definitonem* sveo na tumače prava, što je išlo toliko daleko da su „najbolji (među njima) bili pozvani da komentarišu i primenjuju zakone koje su izradili oni manje dobri“.⁴ On tumačenju i dogmatici odriče karakter nauke, jer ne predstavljaju delatnost kojom se stvaraju načela i zakoni koji pod određenim uslovi-ma mogu da imaju univerzalno dejstvo, već predstavljaju misaonu rekonstrukciju i proučavanje pomoćnih tehničkih sredstava. On, polazeći od toga, smatra da pravnicima treba dozvoliti da se bave naukom koja bi išla dalje od tumačenja i dogmatike, navodeći primere teorija i načela iz opšteg dela krivičnog prava (teorije uzročnosti, teorije krivice, itd.), koji, premda su razvijeni na osnovu pozitivnog prava, svoje dejstvo crpe van njega. Nakon prikaza zakona kao tvorevine sastavljene iz hipotetičkih postavki, Carrarine prirodno-pravne ocene toga i kriticizma Stammler-a, Nuvolone kao osnovno jezgro krivičnog prava identifikuje normu, sastavljenu iz neprava i sankcije, odnosno činjenje ili nečinjenje,

zaštitini objekt, učinioca, žrtvu i sankciju kao dalje kategorije opšte teorije krivičnog dela, koji ujedno pripadaju šire definisanoj teoriji ljudskog ponašanja. Vršeci poređenje prirodne i pravne nauke, autor konstatuje da je razlikovanje jednostavno: u prvoj su prirodne pojave sa posledicom povezane kauzalnim neksusom, dok je kod druge posledica (sankcija) povezana sa svojom pretpostavkom (ostvarivanjem bića krivičnog dela) neksusom volje u odnosu na svrhu. Krivičnopravno tipiziranje ima stoga teleološki karakter.

Naredni podnaslov posvećen je razlikovanju „objektivnog“ i „subjektivnog“ krivičnog prava. Prvo predstavlja kompleks normi postavljenih radi zaštite određenih materijalnih i nematerijalnih dobara. U središtu sistema se nalaze radnja i posledica, tj. materijalni, objektivni prikaz ponašanja. Težina krivičnog dela određuje se isključivo prema objektivnoj povredi, uključujući vrednovanje otežavajućih i olakšavajućih okolnosti, kao i izbor sankcije (kazna ili mera bezbednosti). Pošto nema obaveze poštovanja načela određenosti, analogija je ovde dozvoljena. Subjektivno krivično pravo se razvrstava prema tome da li ima represivnu ili preventivnu funkciju. U prvom slučaju je centralna odrednica norme naredba. U skladu sa tim, pravi se razlika na one koji se tome mogu i hoće povinovati i na one koji to ne čine, tako da pravne kategorije uračunljivosti, zablude, umišljaja i nehata postaju bitne. Analogija je zabranjena, dok je sankcija isključivo punitivnog karaktera, tako da nema mesta merama bezbednosti. Subjektivno krivično pravo preventivnog karaktera kao centralnu odrednicu poznaje garanciju određenih dobara. Sankcija zavisi od opasnosti pojedinca za društvo. Njemu se ne upućuje prekor, već se reintegrira u društveni život, što se postiže merama bezbednosti. Ličnost učinioca je važna i prema njoj se određuju pravni instituti, poput pokušaja, sticaja, saučesništva, itd.

Pomenuta dva tipa krivičnog prava su, međutim, ideali, tendencije. Mnogo bliži istorijskoj stvarnosti jeste mešoviti, objektivno-subjektivni sistem. On može biti represivan, preventivan i represivno-preventivan.

4 *Ibid.*, p. 256.

Ujedinjuje dva najviša pojma: naredbu i garanciju, povezujući tako spoljnu manifestaciju (posledica, opasnost, šteta) sa unutrašnjim određenjem (uračunljivost, krivica, deliktna sposobnost). Učenje o pokušaju je jedan od mnogih primera u kojima ovaj dualizam dolazi do izražaja: Tako, postojaće kažnjivo ponašanje i kada delo nije dovršeno (subjektivni uslov), dok će se s druge strane spoljni faktori i ujedno blaže kažnjavanje (objektivni uslov) takođe uzeti u obzir (*aberratio ictus*, *aberratio delicti*). Nuvolone naglašava da harmonizacija ova dva elementa nije uvek postignuta, te da objektivni uslov često prevagne (npr. kod regulisanja pijanstva, objektivnih uslova kažnjivosti).

Norme, pravni instituti i teorije mogu se diferencirati prema organizaciji društva. Autor u nastavku prikazuje osnovne crte krivičnog prava u atomističkoj (izvor prava su običaj i volja jačega; načelo zakonitosti ne važi; analogija je dozvoljena; sankcija je defenzivne prirode, ima odlike osвете i često se koristi *ante factum*; načelo individualne subjektivne odgovornosti nije poznato; represalije su često upotrebljene; šteta, a ne krivica čini centralni pojam krivičnog prava), državnoj (izvor prava je volja države; dok je kod legalističkog tipa zakon jedini izvor prava, načelo *nullum crimen, nulla poena sine lege* se strogo poštuje; kod liberalnog tipa se zakonu kao izvoru prava pridružuju običaj i sudske odluke. Prvi tip postoji u romanskim, drugi je poznat u anglosaksonskim zemljama) i naddržavnoj organizaciji društva (razlikuju se partikularni i univerzalni tipovi; dalje apsolutna i relativna univerzalnost).

Kritički finalizam, kako Nuvolone naziva svoj pristup, u narednom delu upoređuje sa teleološkom perspektivom. Glavna razlika je u tome što ovaj drugi proističe iz tumačenja pozitivnog prava, dok prvi služi uspostavljanju čistih sistema. Drugi je, dalje, nekritički;

on niti može, niti hoće da reši probleme, s obzirom na to da se svrha koristi ujedno kao pomoćno sredstvo i kao predmet interpretacije. Kritički finalizam, s druge strane, razlikuje svrhu (vanpravna) od sredstva (sastavni deo prava) i navodi pravnik da ide dalje od dogmatike važećeg prava.

U poslednjem delu, Nuvolone posmatra čistu krivičnopravnu nauku i krivičnopravnu dogmatiku, smatrajući da tumačenje sme da bude samo jedno objektivno istraživanje, te da je usmeravanje sredstva ka određenoj svrsi isključivo stvar zakonodavca, ne i tumača.

Zbirka „Moderni italijanski misloci krivičnog prava“ predstavlja usklađenu, hronološki sređenu celinu, u kojoj je ipak svaki pojedinačni autor u dovoljnoj meri uspeo da dođe do izražaja, tako da se s jedne strane može pratiti razvojni put pojedinih misli i ideja, preispitati ili potvrditi sopstvena, aktuelna shvatanja; dok se s druge strane mogu uočiti posebnosti autora. Ovo poslednje se, između ostalog, ogleda i u činjenici da je prevod dela upodobljen originalu, tj. nije „modernizovan“, tako da nisu retki arhaični izrazi i načini izražavanja u kojima se, neki bi mogli primetiti, ogleda i pokoje arhaično gledanje na pitanja krivičnog prava. No, to u svakom slučaju omogućava dragocen uvid u krivičnu misao zemlje koja je značajno uticala na ovu oblast prava, tim pre što su predstavljena i nepravedno zaboravljena dela pojedinih autora, odnosno što se glas nekih od njih po prvi put čuo na stranom jeziku. Iako su odlomci odabrani prema tematskom ključu, njihov dijapazon je dovoljno širok da pokriva sva bitna polja krivičnopravne misli, tako da je trud priređivača E. Dezze, S. Seminara i Th. Vormbauma rezultirao zbirkom koja značajno prevazilazi pravnoistorijski značaj.

Ivana Marković